

AZƏRBAYCAN QIYMƏTLƏNDİRİCİLƏR PALATASI
METODİKİ TÖVSIYƏ

MALİYYƏ HESABATLILIĞI MƏQSƏDLƏRİ ÜÇÜN
QIYMƏTLƏNDİRMƏ METODOLOGİYASI

Metodologiya № 20

MÜNDƏRİCAT

1. Ümumi müddəalar	3
2. Tabelik prinsipi	6
3. Səlahiyyət hüdudu	8
4. Hesabatlılıq çərçivəsinin müəyyən edilməsi	10
5. Uçot vahidi	13
6. Dəyər anlayışlarının ayrılması	15
7. Ən səmərəli istifadə	18
8. Giriş məlumatları və iyerarxiya	20
9. Tapşırıq növləri üzrə qaydalar	23
10. İctimai sektor	27
11. Auditorla interfeys	29
12. Ardıcılıq və dövrlərarası müqayisə	31
13. Açıqlamaların dəstəklənməsi	32
14. Modellər və texnologiya əsaslı vasitələr	34
15. Məcburi açıqlamalar və tipik səhvlər	35
Əlavə A. Çərçivənin müəyyən edilməsi forması	38
Əlavə B. Uçot vahidinin yazılı təsdiqi forması	39
Əlavə C. Üçüncü səviyyə açıqlamaları üçün məlumat forması	40
Əlavə D. Yoxlama siyahısı — 40 bənd	41

1. Ümumi müddəalar

1.1. Sənədin statusu

Bu Metodologiya “Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2023-cü il 8 dekabr tarixli 1052-VIQ nömrəli Qanununun 20.2.6-cı maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Qiymətləndiricilər Palatasının metodiki tövsiyəsi kimi hazırlanmışdır və Rəyasət Heyətinin qərarı ilə qəbul edilir.

Metodologiya standartın tələbini dəyişmir və onu konkretləşdirir. MQS 24 ilə fərq yarandıqda Standartın mətni üstün tutulur.

Əsas tabelik qaydası. Bu Metodologiya maliyyə hesabatlılığı çərçivəsinə tabedir. Uçot standartının qiymətləndirmə tələbi ilə bu Metodologiyanın tələbi ziddiyyət təşkil etdikdə uçot standartının tələbi üstün tutulur və bu, hesabatda açıqlanır. Metodologiya uçot standartlarını şərh etmir.

1.2. Tətbiq sahəsi

Metodologiya nəticəsi maliyyə hesabatlarında tanınma, qiymətləndirmə və ya açıqlama üçün istifadə ediləcək hər bir qiymətləndirməyə tətbiq edilir:

- biznes birləşmələrində alınmış aktiv və öhdəliklərin ilkin tanınması,
- aktivlərin dəyərsizləşməsi testi,
- torpaq, tikili və avadanlığın yenidən qiymətləndirilməsi,
- investisiya əmlakının ədalətli dəyər modeli üzrə ölçülməsi,
- maliyyə alətlərinin, o cümlədən kotirovkası olmayanların ölçülməsi,
- qeyri-maliyyə öhdəliklərinin və şərti ödənişlərin ölçülməsi,

- bioloji aktivlərin, satış üçün nəzərdə tutulmuş aktivlərin və ehtiyatların ölçülməsi,
- icarə və qeyri-icarə komponentlərinin müstəqil qiymətlərinin müəyyən edilməsi,
- ictimai sektorda aktivlərin tanınması və ölçülməsi,
- maliyyə hesabatlarında açıqlanacaq göstəricilərin hazırlanması.

1.3. Üç sənədin bölgüsü

Bu sahədə AQP-nin üç sənədi mövcuddur. Onlar bir-birini təkrarlamır və fərqli funksiya daşıyır.

Sənəd	Funksiyası	Nə verir
Bu metodologiya	Normativ qat	Məcburi tələblər, səlahiyyət həddü, məcburi açıqlamalar, tipik səhvlər, yoxlama formaları
IVS–IFRS kəsişmələri kitabçası	Anlayış qatı	Üç «dəyər»in ayrılması, əməliyyat xərclərinin emalı, IAS 36-nın özəllikləri
Maliyyə hesabatlılığı iş bələdçisi	İş axını qatı	Səkkiz mərhələ, balans maddəsi üzrə marşrut, auditorun tipik sualları

Bu metodologiya anlayışları yenidən izah etmir. “Ədalətli dəyər”, “istifadə dəyəri”, “bərpa dəyəri” kimi anlayışların məzmunu kəsişmələr kitabçasındadır. Burada yalnız qiymətləndiricinin nə etməli olduğu verilir.

1.4. Əlaqəli sənədlər

Sənəd	Nə üçün tələb olunur
MQS 24	Metodologiyanın normativ dayağı
MQS 1 – MQS 4	İş axını, dəyər bazaları, hesabat və sənədləşdirmə
MQS 10 – MQS 19	Ölçülən aktivin növü üzrə metodoloji tələblər
MQS 12 və MQS 16	İrs aktivləri və təbii sərvətlər — ictimai sektorda
MQS 17	Qeyri-maliyyə öhdəlikləri və gözlənilən itkilər
MQS 23	Kütləvi yenidənqiymətləndirmə
Metodologiya 8	Qeyri-maddi aktivlər — biznes birləşmələrində
Metodologiya 13	Diskont dərəcəsi, vergidən əvvəl və sonra ayrımı
Metodologiya 14	Modellər və avtomatlaşdırılmış vasitələr
Metodologiya 15	Ən səmərəli istifadə — 7-ci bölmə
Metodologiya 19	Kütləvi yenidənqiymətləndirmə tapşırıqlarında

2. Tabelik prinsipi

2.1. Yeganə tabe metodologiya

Digər metodologiyalarda qiymətləndirmə bazasını, obyektini və qaydalarını qiymətləndirmə sənədləri müəyyən edir. Burada isə həmin funksiyanı hesabatlılıq çərçivəsi yerinə yetirir.

Bu, metodologiya ailəsində yeganə tabe sənəddir. Bazanı, uçot vahidini, ölçmə tezliyini və açıqlama tələblərini uçot standartı müəyyən edir. Qiymətləndirici onları seçmir o, düzgün müəyyən edir və düzgün tətbiq edir.

2.2. Predmet — qiymətləndiricinin davranışı

Bu Metodologiyanın predmeti uçot standartları deyil, qiymətləndiricinin davranışdır: çərçivəni necə müəyyən etməli, uçot vahidini necə almalı, nəticəni necə sənədləşdirməli, auditorla necə işləməli.

Uçot standartlarının şərhı barədə rəsmi nəticə verilmir. Şərh tələb olunduqda uçot subyektindən və ya onun məsləhətçisindən yazılı mövqe alınır və hesabatda mənbəyi göstərilir.

2.3. Praktiki nəticələr

Məsələ	Adi qiymətləndirmədə	Bu Metodologiyada
Dəyər bazası	Qiymətləndirici məqsədə uyğun seçir	Çərçivə müəyyən edir, seçilmir
Ölçmə obyekti	İşin əhatə dairəsi ilə	Uçot vahidi ilə — çərçivədən
Ən səmərəli istifadə	Bazaya görə tətbiq olunur və ya olunmur	Çərçivənin tələbinə görə
Əməliyyat xərcləri	Məqsədə görə	Konkret standartla görə — kitabçadakı cədvəl
Vergidən əvvəl / sonra	Modelin daxili uzlaşması ilə	Standartla müəyyən edilir
Nəticənin adı	Dəyər bazasının adı ilə	Çərçivənin terminologiyası ilə
Açıqlamalar	MQS 4 üzrə	MQS 4 + çərçivənin açıqlama tələbləri
Yenilənmə tezliyi	Sifarişçi ilə razılaşdırılır	Çərçivə və aktiv sinfi ilə

2.4. Tabelik məsuliyyəti azaltmır

Bazanı çərçivə müəyyən etsə də, onun düzgün müəyyən edilməsi və tətbiqi qiymətləndiricinin məsuliyyətidir. «Uçot subyekti belə dedi» əsaslandırma sayılmır.

Uçot subyektinin verdiyi göstərişin tətbiq olunan çərçivəyə açıq şəkildə zidd olduğu aşkar edildikdə qiymətləndirici bunu yazılı bildirir, göstəriş dəyişdirilmədikdə məhdudiyyəti hesabatda açıqlayır və ya işdən imtina edir.

3. Səlahiyyət hüdudu

3.1. Üç tərəf

Bu sahədə üç tərəf iştirak edir: qiymətləndirici, uçot subyekti və auditor. Onların səlahiyyətləri fərqlidir və qarışdırılması ən çox rast gəlinən problemidir.

Məsələ	Kim müəyyən edir	Qiymətləndiricinin rolu
Dəyər göstəricisinin kəmiyyəti	Qiymətləndirici	Ölçür və əsaslandırır
Metodun və modelin seçimi	Qiymətləndirici	Seçir və əsaslandırır
Girişlərin müəyyən edilməsi və mənbəyi	Qiymətləndirici	Müəyyən edir və sənədləşdirir
Girişlərin müşahidə oluna bilməsi üzrə xarakteristikası	Qiymətləndirici	Hazırlayır
Həssaslıq təhlili	Qiymətləndirici	Aparır
Tətbiq olunan hesabatlılıq çərçivəsi	Uçot subyekti	Müəyyən edir və sənədləşdirir, təsdiqi alır
Uçot siyasəti (ilkin dəyər / yenidənqiymətləndirmə)	Uçot subyekti	Nəticə vermir
Uçot vahidi və aktiv sinifləri	Uçot subyekti	Yazılı alır, müəyyən etmir
Pul vəsaitləri yaradan vahidin müəyyən edilməsi	Uçot subyekti	Giriş kimi qəbul edir
Tanınma meyarlarının tətbiqi	Uçot subyekti	Nəticə vermir
Giriş iyerarxiyasının YEKUN səviyyəsi	Uçot subyekti	Məlumat hazırlayır, təklif edir, qərarı əvəz etmir
Amortizasiya siyasəti və faydalı istifadə müddəti	Uçot subyekti	Nəticə vermir
Maliyyə hesabatlarının uyğunluğu	Auditor	Nəticə vermir
Uçot standartının şərhı	Uçot subyekti / məsləhətçi	Yazılı mövqə alır

Məcburi açıqlama. Hesabatda qiymətləndiricinin vermədiyi nəticələr konkret sadalanır. Ümumi formula kifayət deyil — sadalama cədvəlin sağ sütununa uyğun olmalıdır.

3.2. Ən çox qarışdırılan iki nöqtə

Birinci — uçot vahidi. Qiymətləndirici onu müəyyən etməyə çalışdıqda səlahiyyətini aşır, lakin almadan işə başladıqda nəticə yararsız olur. Düzgün davranış: yazılı almaq (5-ci bölmə).

İkinci — giriş iyerarxiyası. Qiymətləndirici təsnifat üçün zəruri məlumatı hazırlayır və öz mövqeyini əsaslandırmaqla təklif edə bilər, lakin yekun səviyyəni uçot subyekti müəyyən edir. Hesabatda bu ayrım açıq göstərilir.

4. Hesabatlılıq çərçivəsinin müəyyən edilməsi

4.1. İşin ilkin şərti

Çərçivə müəyyən edilmədən qiymətləndirmə bazası seçilə bilməz. Səhv müəyyən edilmiş çərçivə bütün sonrakı addımları yararsız edir hesablama düzgün aparılmış olsa belə.

Bu, sırf nəzəri risk deyil: eyni aktiv üçün fərqli çərçivələr fərqli baza, fərqli uçot vahidi və fərqli açıqlama tələbi nəzərdə tutur. Nəticə rəqəmlə fərqlənir.

4.2. Müəyyən edilmə qaydası

- (1) Uçot subyektinin növü müəyyən edilir: kommersiya təşkilatı, ictimai sektor qurumu, kredit təşkilatı, sığortaçı, publik hüquqi şəxs.
- (2) Həmin növ üçün qanunvericiliklə hansı hesabatlılıq çərçivəsinin müəyyən edildiyi yoxlanılır.
- (3) Uçot subyektindən çərçivə barədə yazılı təsdiq alınır — Əlavə A-nın forması.
- (4) Çərçivə daxilində konkret standart müəyyən edilir: hansı balans maddəsi, hansı uçot tapşırığı.
- (5) Nəticə işin əhatə dairəsində sənədləşdirilir.

Qüvvədə olan tələblər dəyişə bilər, çərçivənin müəyyən edilməsi hər işdə yenidən aparılır və mənbə tarixi ilə göstərilir.

4.3. Çərçivənin nəyi müəyyən etdiyi

Element	Çərçivədən asılılıq
Qiymətləndirmə bazası	Tam — hansı baza tətbiq olunur
Uçot vahidi	Tam — hansı səviyyədə ölçülür
Ən səmərəli istifadə	Tam — tətbiq olunub-olunmaması
Əməliyyat xərclərinin emalı	Tam — çıxılıb-çıxılmaması
Vergidən əvvəl / sonra	Tam — hansı əsasda
Giriş iyerarxiyası	Tam — tələb olunub-olunmaması
Açıqlama tələbləri	Tam
Ölçmə tezliyi	Tam
Metod və model seçimi	Qismən — çərçivə hədd qoyur, seçimi qiymətləndirici edir

4.4. Bir neçə çərçivə

Uçot subyekti bir neçə hesabatlılıq çərçivəsi üzrə hesabat hazırladıqda (məsələn, beynəlxalq və milli tələblər üzrə paralel), hər çərçivə üzrə ölçmə ayrıca aparılır.

Nəticələr eyni sənəddə verilə bilər, lakin ayrı-ayrı sətirlərdə və hansı çərçivəyə aid olduğu göstərməklə. Onlar cəmlənmir və biri digərini əvəz etmir.

4.5. Çərçivə dəqiqləşdirilmədikdə

Uçot subyekti çərçivəni yazılı təsdiq etmirsə, qiymətləndirici üç variantdan birini seçir: işi qəbul etməmək, çərçivəni xüsusi fərziyyə kimi qəbul edib açıq göstərmək və alternativ çərçivə üzrə nəticənin fərqli olacağı barədə xəbərdarlıq vermək, iki çərçivə üzrə ayrıca hesablama aparmaq.

Xüsusi fərziyyə variantı üstün deyil. Çərçivə hesablamasının bütün quruluşunu müəyyən etdiyi üçün fərziyyə ilə iş görmək praktikada nəticəni yararsız edə bilər. Birinci və ya üçüncü variantla üstünlük verilir.

5. Uçot vahidi

5.1. Nə üçün ayrıca bölmə

Uçot vahidi — aktivin və ya öhdəliyin tanınma və qiymətləndirmə məqsədləri üçün birləşdirilmə və ya ayrılma səviyyəsidir. O, hesabatlılıq çərçivəsi ilə müəyyən edilir.

Uçot vahidinin dəyişməsi nəticəni dəfələrlə dəyişir. Eyni əmlak kompleksi bütöv halda, ayrı-ayrı obyektlər səviyyəsində və ya komponentlər səviyyəsində ölçüldükdə üç fərqli nəticə alınır. Bu, hesablama səhvi deyil — fərqli obyektlərin ölçülməsidir.

5.2. Qiymətləndiricinin davranışı

- (1) Uçot vahidi uçot subyekindən yazılı alınır. Əlavə B-nin forması.
- (2) Alınan vahid işin əhatə dairəsində sənədləşdirilir.
- (3) Qiymətləndirmənin aparıldığı vahid uçot vahidindən fərqləndikdə fərq açıqlanır və əsaslandırılır.
- (4) Uçot vahidi dəqiqləşdirilmədən qiymətləndirmə aparılmır.

Dördüncü qayda mütləqdir. Uçot vahidi olmadan başlanmış iş sonradan düzəldilə bilmir: məlumat toplanması, analoq seçimi və hesablama quruluşu vahiddən asılıdır.

5.3. Tipik uçot vahidi məsələləri

Vəziyyət	Sual	Nəticəyə təsiri
Torpaq və üzərindəki tikili	Bir vahid, yoxsa iki?	Ayrı ölçüldükdə cəm bütövdən fərqlənə bilər
Əmlak kompleksi	Bütöv, yoxsa obyektlər üzrə?	Kompleks premiyası və ya güzəşti
Bina və mühəndis sistemləri	Vahid, yoxsa komponentlər?	Amortizasiya və dəyərsizləşmə fərqli
Avadanlıq xətti	Xətt bütöv, yoxsa maşınlar ayrıca?	Quraşdırılmış və sökülmüş fərziyyə
Qeyri-maddi aktivlər qrupu	Ayrıca, yoxsa qudvilə daxil?	İdentifikasiya oluna bilmə testi
İştirak payları	Pay bütöv, yoxsa səhmlər üzrə?	Nəzarət və likvidlik düzəlişləri
Pul vəsaitləri yaradan vahid	Hansı səviyyədə?	Dəyərsizləşmə nəticəsi tamamilə dəyişir

5.4. Uçot vahidi ilə ölçmə vahidi arasındakı fərq

Bəzi hallarda qiymətləndirmə texniki səbəbdən uçot vahidindən fərqli səviyyədə aparılır. Nümunə: uçot vahidi bütöv binadır, lakin ölçmə mərtəbələr üzrə aparılır və nəticə cəmlənir.

Belə hal yolveriləndir, lakin iki şərtlə: fərq hesabatda açıq göstərilir, cəmləmə qaydası və onun uçot vahidi səviyyəsində nəticəni düzgün verdiyi əsaslandırılır.

Cəmləmə avtomatik deyil. Hissələrin cəmi bütövün dəyərində bərabər olmaya bilər. Fərq mövcuddursa, o, göstərilir və izah edilir, uçot vahidi səviyyəsində nəticə düzəldilir.

6. Dəyər anlayışlarının ayrılması

6.1. Terminoloji risk

Bu sahədə əsas risk “ədalətli dəyər” ifadəsinin bir neçə fərqli anlayışı bildirməsidir. Anlayışların tam təsviri IVS–IFRS kəsişmələri kitabçasında verilmişdir, burada yalnız qiymətləndiricinin əməl etməli olduğu qaydalar göstərilir.

6.2. Üç anlayış — qısa ayırım

Anlayış	Mənbə	Fərqləndirici cəhət
Ədalətli dəyər (uçot)	Maliyyə hesabatlılığı standartları	Çıxış qiyməti, bazar iştirakçısı perspektivi, giriş iyerarxiyası tələbi
Bazar dəyəri	IVS və MQS 3	Fərz edilən əməliyyat modeli, giriş və çıxış qiyməti ayrılır
Ekvivalent dəyər	IVS	Müəyyən edilmiş iki tərəf arasında, bazar iştirakçısı fərziyyəsi tətbiq olunmur

6.3. Məcburi qaydalar

- (a) Hesabatda hansı anlayışın tətbiq edildiyi açıq göstərilir.
- (b) Uçot məqsədi üçün aparılan qiymətləndirmədə “bazar dəyəri” ifadəsinin yekun nəticənin adı kimi istifadəsinə yol verilmir.
- (c) Uçot mənasındakı ədalətli dəyər ilə ekvital dəyərin Azərbaycan dilində eyni ifadə ilə tərcümə edilməsi yolverilməzdir. Palatanın Terminlər lüğətinin qərarı tətbiq edilir: «ədalətli dəyər» yalnız uçot mənasında, IVS anlayışı «EKVİTABL DƏYƏR» kimi verilir.
- (d) Bazar dəyəri ilə uçot mənasındakı ədalətli dəyər arasında fərq mövcuddursa, fərqi mənbəyi göstərilir: uçot vahidi, əsas bazar anlayışı və ya əməliyyat xərclərinin emalı.

6.4. Törəmə göstəricilər

Bir sıra göstəricilər müstəqil dəyər bazası deyil, törəmə kəmiyyətlərdir: satış xərcləri çıxılmaqla ədalətli dəyər, xalis satış dəyəri, bərpa dəyəri (iki göstəricinin böyüyü).

Onlar hesabatda törəmə kimi göstərilir: hansı ilkin göstəricidən və hansı düzəlişlə alındığı açıqlanır. Törəmə göstəricinin müstəqil baza kimi təqdim edilməsi səhvdir.

6.5. Əməliyyat xərcləri

Əməliyyat xərclərinin emali standartdan asılıdır və vahid deyil. Bəzi standartlarda onlar ədalətli dəyərdən çıxılmaz, bəzilərində isə göstəricinin tərifinə daxildir. Tam cədvəl IVS–IFRS kəsişmələri kitabçasındadır və hər işdə yoxlanılır.

Hesabatda göstərilir: əməliyyat xərcləri nəzərə alınbmı, alınbsa, hansı standartın tələbi ilə və hansı kəmiyyətdə.

6.6. Vergidən əvvəl və sonra

Bəzi ölçmələr vergidən № əsasda aparılır. Bu, adi qiymətləndirmə praktikasından fərqlidir və modelin quruluşunu dəyişir: pul axını, diskont dərəcəsi və terminal dəyər eyni əsasda olmalıdır.

Metodologiya 13-ün beş uyğunluq qaydası tam həcmdə tətbiq edilir. Vergidən əvvəlki dərəcənin vergidən sonrakı dərəcədən sadə düsturla alınması metodoloji cəhətdən düzgün deyil və hesabatda əsaslandırılmalıdır.

7. Ən səmərəli istifadə

7.1. Çərçivə ilə müəyyən edilir

ƏSİ-nin tətbiq olunub-olunmaması qiymətləndiricinin seçimi deyil — o, çərçivənin tələbindən irəli gəlir.

Ölçmə növü	ƏSİ	Səbəb
Ədalətli dəyər — qeyri-maliyyə aktivləri	TƏTBİQ EDİLİR	Bazar iştirakçısının perspektivi
Ədalətli dəyər — maliyyə aktivləri	Tətbiq edilmir	Anlayış aid deyil
İstifadə dəyəri	TƏTBİQ EDİLMİR	Subyektə xas qiymətləndirmədir — mövcud istifadə
İnvestisiya dəyəri	TƏTBİQ EDİLMİR	Konkret subyektin məqsədi ilə
Cari əməliyyat dəyəri (ictimai sektor)	Məhdud	Xidmət potensialı əsasında

Ən çox qarışdırılan iki hal — istifadə dəyəri və investisiya dəyəri. Hər ikisində əsi tətbiq edilmir, çünki hər ikisi subyektə xasdır. Metodologiya 15-in matrisi bunu ayrıca göstərir və hər işdə yoxlanılır.

7.2. Tətbiq edildikdə

ƏSİ tətbiq edildikdə Metodologiya 15-in dörd testi ardıcıl keçirilir: fiziki mümkünlük, hüquqi yolverilənlik, maliyyə əsaslılığı, maksimum məhsuldarlıq.

ƏSİ mövcud istifadədən fərqli olduqda iki nəticə verilir: ƏSİ üzrə və cari istifadə üzrə. Fərq ayrıca sətirdə göstərilir və izah edilir.

Bu, uçot subyekti üçün əhəmiyyətlidir: fərq aktivin istifadə qərarının maliyyə nəticəsini göstərir və açıqlamalarda istifadə oluna bilər.

7.3. Müdafiə istifadəsi

Bazar iştirakçısı aktivini rəqabəti məhdudlaşdırmaq üçün istifadə etmədən saxlaya bilər. Belə hallarda ƏSİ mövcud istifadə deyil, saxlanma ola bilər.

Bu hal aşkarlandıqda açıq göstərilir: aktivin dəyəri onun istifadəsindən deyil, rəqibin istifadəsinin qarşısının alınmasından irəli gəlir.

8. Giriş məlumatları və iyerarxiya

8.1. Bölgü

Qiymətləndirici təsnifat üçün zəruri məlumatı hazırlayır. yekun səviyyəni uçot subyekti müəyyən edir. Qiymətləndirici öz mövqeyini əsaslandırmaqla təklif edə bilər, lakin qərarı əvəz etmir. Bu ayrıca hesabatda açıq göstərilir.

8.2. Hazırlanan məlumat

Hər əhəmiyyətli giriş üçün Əlavə C-nin forması doldurulur. Minimum elementlər:

Element	Məzmun
Girişin adı və təsviri	Nə ölçülür — sahə vahidinin qiyməti, kapitalaşdırma əmsalı, marja, diskont dərəcəsi
Kəmiyyəti	Tətbiq edilmiş qiymət
Mənbəyi	Konkret mənbə, tarixi və əlçatanlığı
Xarakteristikası	Müşahidə oluna bilər, qismən müşahidə oluna bilər, müşahidə oluna bilməyən
Diapazonu	Ağlabatan alternativ qiymətlərin diapazonu
Nəticəyə təsiri	Diapazon üzrə nəticənin dəyişməsi
Əlaqənin istiqaməti	Girişin artması nəticəni artırır, yoxsa azaldır
Digər girişlərlə əlaqə	Bu girişin dəyişməsi başqa girişi də dəyişirmi

Əlaqənin istiqaməti tez-tez unudulur. Açıqlama tələbləri yalnız girişin diapazonunu deyil, onun nəticəyə təsirinin istiqamətini də nəzərdə tutur. Sonuncu sətir də vacibdir: bir-biri ilə bağlı girişlərin müstəqil dəyişdirilməsi qeyri-real ssenari yaradır.

8.3. Müşahidə oluna bilər girişlərə üstünlük

Müşahidə oluna bilər girişlərə üstünlük verilir. Müşahidə oluna bilməyən girişlərin istifadəsi əsaslandırılır və onların nəticəyə təsiri həssaslıq təhlilində göstərilir.

Praktikada Azərbaycan bazarında bir çox aktiv növü üzrə müşahidə oluna bilər giriş yoxdur. Bu, nəticənin üçüncü səviyyəyə düşməsinə gətirir və genişləndirilmiş açıqlama tələb edir (13-cü bölmə). Bu hal gizlədilmir — açıq göstərilir.

8.4. Kotirovka mövcud olduqda

Fəal bazarda eyni aktiv üzrə kotirovka mövcud olduqda qiymətləndirmə həmin kotirovka əsasında aparılır.

Sahiblik həcminə görə düzəlişlərin tətbiqinə yalnız çərçivənin yol verdiyi hədlərdə icazə verilir. Bu, adi qiymətləndirmə praktikasından fərqlidir və hər işdə yoxlanılır.

8.5. Düzəlişlər

Nəzarət mükafatı, azlıq payı endirimi, likvidlik və satıla bilməmə endirimləri yalnız çərçivənin yol verdiyi hədlərdə tətbiq olunur.

Tətbiq edilmiş hər bir düzəlişin növü, kəmiyyəti və əsası ayrıca göstərilir. Düzəlişlərin vahid əmsalda birləşdirilməsinə yol verilmir.

Uçot vahidi ilə uzlaşmayan düzəliş tətbiq edilmir. Nümunə: uçot vahidi ayrı-ayrı səhmlədirsə, nəzarət mükafatı tətbiq edilmir. Düzəlişin uçot vahidi ilə uzlaşması hər işdə yoxlanılır.

8.6. Kalibrləmə

Kotirovka olmayan alətlərdə ilkin tanınma tarixindəki əməliyyat qiyməti ilə model nəticəsinin uzlaşdırılması aparılır. Fərq mövcuddursa, səbəbi müəyyən edilir və model düzəldilir.

Sonrakı qiymətləndirmələrdə ardıcılıq təmin edilir: modelin quruluşu və parametrlərin müəyyən edilmə qaydası dəyişməz qalır, dəyişiklik olduqda əsaslandırılır (12-ci bölmə).

9. Tapşırıq növləri üzrə qaydalar

9.1. Ümumi

Aşağıda ən çox rast gəlinən uçot tapşırıqları üzrə əlavə qaydalar verilir. Balans maddəsi üzrə marşrut Maliyyə hesabatlılığı iş bələdçisində, konkret standartların özəllikləri isə IVS–IFRS kəsişmələri kitabçasındadır.

9.2. Biznes birləşmələri

- identifikasiya olunan aktivlərin siyahısı uçot subyekti ilə razılaşdırılır, qiymətləndirici siyahını özü müəyyən etmir,
- hər aktiv üzrə istifadə edilmiş metod və əsas fərziyyələr ayrıca göstərilir,
- Metodologiya 8-in qaydaları tətbiq edilir: iştirak edən aktivlərin haqqı məcburidir, cəm yoxlaması aparılır,
- qudvil ayrıca ölçülmür — o, qalıq kəmiyyətdir,
- nəticələr əməliyyat qiyməti ilə uzlaşdırılır, fərq izah edilir,
- şərti ödəniş ehtimal əsasında ölçülür və ayrıca göstərilir.

İlkiqat hesablama nöqtəsi. Eyni iqtisadi faydanın bir neçə identifikasiya olunan aktivə aid edilməsi bu tapşırıqda ən çox rast gəlinən səhvdir. Aktivlərin cəmi müəssisə dəyərini aşmamalıdır — yoxlama aparılır və nəticəsi göstərilir.

9.3. Dəyərsizləşmə

İki göstərici hesablanır və hər ikisi ayrıca verilir: satış xərcləri çıxılmaqla ədalətli dəyər və istifadə dəyəri.

İki göstərici bir-birinin yoxlanılması üsulu deyil. Onlar fərqli təbiətlidir: biri bazar, digəri subyektə xas qiymətləndirmədir. Onlar birləşdirilmir, ortalaşdırılmır və biri digərini əvəz etmir.

İstifadə dəyərində üç xüsusi qayda:

- (a) vergidən əvvəlki əsas tətbiq edilir — pul axını və diskont dərəcəsi uyğunlaşdırılır,

- (b) gücləndirici investisiyalar daxil edilmir — aktivin cari vəziyyətindən irəli gələn pul axını ölçülür, gələcək genişləndirmə və təkmilləşdirmə xaric edilir,
- (c) ƏSİ tətbiq edilmir — mövcud istifadə əsas götürülür (7.1).

Pul vəsaitləri yaradan vahidin müəyyən edilməsi uçot subyektinin işidir və giriş kimi qəbul edilir.

9.4. Yenidənqiymətləndirmə

- eyni sinfə daxil olan bütün aktivlər eyni tarixə və eyni metodologiya ilə ölçülür,
- sinif daxilində seçmə qiymətləndirməyə yol verilmir,
- sinif bölgüsü uçot subyekti tərəfindən müəyyən edilir və yazılı alınır,
- çoxsaylı aktivdə Metodologiya 19 tətbiq edilir, kütləvi nəticələrin fərdi aktiv üzrə istifadəsi həmin sənədin 11.3-cü bəndinə tabedir,
- yenidənqiymətləndirmə dövriliyi barədə mövqe əsaslandırılır — dövrilik uçot subyektinin qərarıdır, lakin qiymətləndirici aktivin dəyişkənliyinə görə mövqe bildirir.

9.5. İnvestisiya əmlakı

- model seçimi (ilkin dəyər və ya ədalətli dəyər) uçot subyektinindir, qiymətləndirici nəticə vermir,
- ədalətli dəyər modeli tətbiq edildikdə hər hesabat tarixinə ölçmə aparılır,
- açıqlama məlumatı hazırlanır: giriş iyerarxiyası, üçüncü səviyyə açıqlamaları, açılış–bağlanış uzlaşdırması,
- əvvəlki ölçmə ilə fərq komponentlərə ayrılır (12.3).

9.6. Maliyyə alətləri

- kotirovkası olmayan alətlərdə üç mərhələ tətbiq edilir: müəssisə dəyəri, kapital dəyəri, iştirak payının dəyəri,
- hər mərhələdə uçot vahidinə uyğunluq yoxlanılır,
- kalibrləmə aparılır (8.6),
- giriş iyerarxiyası üçün məlumat hazırlanır — bu aktiv sinfində tələb ən yüksəkdir.

9.7. Qeyri-maliyyə öhdəlikləri

- MQS 17-nin ehtimal əsaslı ölçmə qaydaları tətbiq edilir,
- icra etməmə riskinin nəzərə alınb–alınmaması çərçivənin tələbi ilə müəyyən edilir və açıq göstərilir,
- ötürülmə və icra fərziyyələri ayrılır — MQS 15-in qaydası,
- nəticənin nominal məbləğdən aşağı düşməsi halında səbəb ayrıca izah edilir.

9.8. İcarələr

- icarə və qeyri-icarə komponentlərinin müstəqil qiymətləri müəyyən edilir,
- Metodologiya 18-in xidmət komponentləri üzrə qaydaları tətbiq edilir,
- qalıq metodu yalnız digər üsulların tətbiqi mümkün olmadıqda və bir komponentə tətbiq edilir.

9.9. Bioloji aktivlər və ehtiyatlar

- bioloji aktivlərdə Metodologiya 4-ün qaydaları tətbiq edilir, torpaqdan ayrılma məsələsi və məcburi cümlə,
- satış xərcləri çıxılmaqla ölçmə — törəmə göstəricidir (6.4),

— ehtiyatlarda xalis satış dəyəri Metodologiya 9-un qaydası ilə, mənfəət payı çıxılır.

10. İctimai sektor

10.1. Fərqli çərçivə

İctimai sektorda hesabatlılıq çərçivəsi kommersiya sektorundan fərqlənir və bu, qiymətləndirmə bazasına birbaşa təsir göstərir.

Element	İctimai sektorun özəlliyi
Dəyər bazası	Ədalətli dəyərlə yanaşı cari əməliyyat dəyəri nəzərdə tutulur
Pul axını yaratmayan aktivlər	Xidmət potensialı əsasında ölçülür — gəlir yanasması tətbiq edilmir
İrs aktivləri	Xüsusi tanınma və ölçmə göstərişləri, MQS 12
İnfrastruktur aktivləri	Xüsusi göstərişlər, şəbəkə xarakteri
Mühafizə olunan təbii sərvətlər	Ayrıca standart, MQS 16
Etibarlı ölçülməzlik	Tanınmama və qeydlərdə açıqlama mexanizmi mövcuddur

10.2. Cari əməliyyat dəyəri

Cari əməliyyat dəyəri bazar dəyəri deyil. Qiymətləndirici bu bazanı tətbiq edərkən aktivin xidmət potensialından çıxış edir və nəticəni bazar dəyəri kimi təqdim etmir.

Xidmət potensialının ölçülməsi üsulları: cari əvəzetmə xərci, xidmət vahidləri üzrə düzəliş, istifadə edilə bilən qalan xidmət müddəti üzrə düzəliş. Seçilmiş üsul əsaslandırılır.

10.3. “Etibarlı ölçülə bilmir” nəticəsi

İctimai sektorda bəzi aktivlər üzrə etibarlı ölçmə mümkün olmaya bilər — xüsusən irs aktivlərində.

“Etibarlı hesablanma bilmir” qəbul edilən nəticədir. Bu, qiymətləndiricinin uğursuzluğu deyil, çərçivənin nəzərdə tutduğu haldır. Belə nəticə əsaslandırılır: hansı üsullar nəzərdən keçirilib, nə üçün tətbiq edilə bilməyib, hansı məlumat çatışmır.

Aktivin tanınıb-tanınmaması barədə qərar uçot subyektinindir. Qiymətləndirici yalnız ölçmənin mümkünlüyü barədə əsaslandırılmış nəticə verir.

10.4. İri layihələr

Dövlət qurumlarının aktivlərinin uçot bazasının formalaşdırılması iri həcmli işdir və çox vaxt kütləvi qaydada aparılır.

Belə layihələrdə vahid metodologiya əvvəlcədən razılaşdırılır və sənədləşdirilir. Metodologiya 19-un məcmu hazırlığı və seqmentləşdirmə qaydaları tətbiq edilir, dövlət reyestrlərinin natamamlığı xüsusi diqqət tələb edir.

11. Auditorla interfeys

11.1. Qiymətləndiricinin statusu

Bu Metodologiya üzrə işdə qiymətləndirici, bir qayda olaraq, uçot subyektinin cəlb etdiyi ekspert statusunda çıxış edir. Onun hazırladığı nəticə uçot subyektinin qiymətləndirməsinin əsasını təşkil edir. Qiymətləndirmənin maliyyə hesabatlarında əks olunmasına görə məsuliyyət uçot subyektinin üzərindədir. Qiymətləndirici öz nəticəsinə və onun əsaslandırılmasına görə cavabdehdir. Qiymətləndirici auditorun cəlb etdiyi ekspert qismində çıxış etdikdə bu, işin əhatə dairəsində açıq göstərilir.

11.2. İkili status qadağası

Qadağalar: qiymətləndirici uçot subyektinin auditoru ola bilməz, auditorla eyni şəbəkəyə daxil olan təşkilat eyni məsələ üzrə həm qiymətləndirmə hazırlaya, həm audit apara bilməz, qiymətləndirici eyni məsələ üzrə həm uçot subyektinin, həm auditorun cəlb etdiyi ekspert qismində çıxış edə bilməz.

11.3. Yoxlanıla bilənlik

Nəticənin audit prosesində yoxlanıla bilməsi məcburi tələbdir. Hesabat və iş sənədləri elə qurulmalıdır ki, üçüncü tərəf mütəxəssis nəticəni müstəqil izləyə bilsin.

Tələbdən irəli gələn minimum elementlər:

- hər əhəmiyyətli fərziyyənin mənbəyi və əsası,
- hər girişin mənbəyi, tarixi və xarakteristikası,
- hesablamanın addımlar üzrə izlənilə bilən forması — aralıq nəticələr göstərilir,
- uçot subyektindən alınmış fərziyyə və proqnozların ayrıca siyahısı,
- qiymətləndiricinin öz mülahizəsinin ayrıca işarələnməsi.

Dördüncü element xüsusi əhəmiyyət daşıyır: auditorun ilk yoxlayacağı məsələ hansı fərziyyənin idarəetmədən, hansının qiymətləndiricidən gəldiyidir.

11.4. Sorğulara cavab

Auditorun sorğularına cavab verilməsi qaydası işin əhatə dairəsində razılaşdırılır. Cavab, bir qayda olaraq, uçot subyekti vasitəsilə və ya onun razılığı ilə verilir.

Sorğuya cavab olaraq verilən izahatlar hesabatın tərkib hissəsi sayılır və iş sənədlərində saxlanılır.

Auditorun tipik sualları Maliyyə hesabatlılığı iş bələdçisində verilmişdir və hazırlıq üçün istifadə edilir.

11.5. Razılaşmazlıq

Auditorun və ya uçot subyektinin mövqeyi ilə razılaşmadıqda qiymətləndirici nəticəsini dəyişmir. Fərq yazılı şəkildə sənədləşdirilir.

Nəticə dəyişdirildikdə dəyişikliyin səbəbi metodoloji olmalıdır: yeni məlumat, aşkarlanmış səhv və ya fərziyyənin düzəldilməsi. Auditorun və ya idarəetmənin gözləntisi metodoloji səbəb deyil.

11.6. Audit tarixindən sonra

Hesabatın audit tarixindən sonra dəyişdirilməsi yalnız yeni məlumatın aşkarlanması və ya səhvin düzəldilməsi halında mümkündür. Dəyişikliyin səbəbi və tarixi sənədləşdirilir, MQS 4-ün düzəliş və geri götürmə qaydaları tətbiq edilir.

12. Ardıcılıq və dövrlərarası müqayisə

12.1. Ardıcılıq tələbi

Maliyyə hesabatlılığı dövrlər arası müqayisə oluna bilənliyi tələb edir. Buna görə eyni aktiv üzrə ardıcıl dövrlərdə aparılan qiymətləndirmələrdə metodologiya ardıcıl tətbiq olunur.

Ardıcılıq nəticənin dəyişməzliyi demək deyil. Bazar şəraitinin dəyişməsi nəticəsində yaranan fərq normaldır və izah edilir, o, metodologiyanın dəyişməsi kimi təqdim edilmir.

12.2. Dəyişiklik halları

Metodologiyanın, modelin və ya əsas fərziyyələrin dəyişdirilməsi hallarında hesabatda göstərilir: nəyin dəyişdiyi, dəyişikliyin səbəbi, dəyişikliyin nəticəyə kəmiyyətə təsiri.

Üçüncü element mütləqdir: dəyişikliyin təsiri ölçülməzsə, dövrlərarası müqayisə mümkün olmur.

12.3. Fərqi komponentlərə ayrılması

Əvvəlki dövrün nəticəsi ilə cari nəticə arasında əhəmiyyətli fərq yarandıqda fərq komponentlərə ayrılır:

Komponent	Məzmun	Necə ölçülür
Bazar hərəkəti	Bazar səviyyəsinin dəyişməsi	Əvvəlki metodologiya, cari bazar məlumatı
Obyektin dəyişməsi	Fiziki vəziyyət, tərkib, hüquqi status	Cari vəziyyət, əvvəlki bazar məlumatı
Məlumat düzəlişi	Əvvəlki dövrdə yanlış və ya natamam məlumat	Düzəldilmiş məlumatın təsiri
Metodologiya dəyişikliyi	Metod, model və ya fərziyyə dəyişib	Yeni metodologiya, əvvəlki giriş
Qalıq	İzah edilməyən hissə	Cəm ilə komponentlərin fərqi

Qalıq sətiri mühümdür. Komponentlərin cəmi ümumi fərqə bərabər olmalıdır. Böyük qalıq təhlilin natamam olduğunu göstərir və araşdırılır. Bu təhlil auditorun ən çox soruşduğu məsələdir.

12.4. Yenidənqiymətləndirmə tezliyi

Tezlik çərçivənin tələbləri və aktivin dəyərinin dəyişkənliyi nəzərə alınmaqla müəyyən edilir. Qərar uçot subyektinindir, qiymətləndirici dəyişkənlik barədə mövqeyini əsaslandırır.

Aktivin dəyəri hesabat tarixində qalıq dəyərdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqləndikdə bu, qiymətləndirici tərəfindən qeyd edilir, hətta növbəti yenidənqiymətləndirmə vaxtı çatmasa da.

13. Açıqlamaların dəstəklənməsi

13.1. Qiymətləndiricinin rolu

Hesabatlılıq çərçivəsi qiymətləndirmə ilə bağlı qeyri-müəyyənlik və istifadə edilmiş girişlər barədə açıqlamalar tələb edir. Açıqlamaları uçot subyekti hazırlayır, qiymətləndirici bunun üçün zəruri məlumatı təqdim edir.

Açıqlama məlumatı hesabatın ayrıca bölməsində verilir. O, mətnin içinə səpələnmiş formada deyil, uçot subyektinin birbaşa istifadə edə biləcəyi şəkildə hazırlanır. Bu, praktikada ən çox çatışmayan elementdir.

13.2. Üçüncü səviyyə açıqlamaları

Nəticə əhəmiyyətli müşahidə oluna bilməyən girişlərə əsaslandıqda genişləndirilmiş açıqlama tələb olunur. Azərbaycan bazarında bir çox aktiv növü üzrə bu, tipik haldır (8.3).

Hazırlanan məlumat Əlavə C-nin forması ilə verilir və aşağıdakıları əhatə edir:

- əhəmiyyətli müşahidə oluna bilməyən girişlərin siyahısı,
- hər birinin kəmiyyəti və müəyyən edilmə üsulu,
- əgəlabatan alternativ qiymətlərin diapazonu,
- diapazon üzrə nəticənin dəyişməsi,
- əlaqənin istiqaməti — girişin artması nəticəni artırır, yoxsa azaldır,
- girişlər arasındakı qarşılıqlı əlaqə.

13.3. Həssaslıq təhlili

Həssaslıq təhlili məcburidir və açıqlama tələblərini qarşılayacaq formada — parametrlərin ağlabatan alternativ qiymətləri üzrə — aparılır.

Təhlil bir parametrin dəyişməsi ilə kifayətlənmir: bir-biri ilə bağlı parametrlərin birgə dəyişməsi ssenarisi də verilir. Nümunə: diskont dərəcəsinin artması adətən artım tempinin də dəyişməsi ilə müşayiət olunur — onların müstəqil dəyişdirilməsi qeyri-real ssenari yaradır.

13.4. Açıılış–bağlanış uzlaşdırması

Təkrarlanan ölçmələrdə uçot subyekti dövr ərzində baş vermiş dəyişikliklərin uzlaşdırılmasını açıqlayır. Qiymətləndirici bunun üçün 12.3-cü bəndin komponentlər üzrə təhlilini təqdim edir.

Təhlil olmadan uzlaşdırma hazırlana bilmir və uçot subyekti fərqi izah edə bilmir.

13.5. Qeyri-müəyyənliyin açıqlanması

Əhəmiyyətli qiymətləndirmə qeyri-müəyyənliyi mövcud olduqda bu, hesabatda ayrıca bölmədə açıqlanır: mənbəyi, miqyası və azaldılması üçün nə tələb olunduğu.

Nəticə, bir qayda olaraq, aralıq göstərilməklə təqdim edilir. Uçot məqsədi üçün tək məbləğ tələb olunduqda aralıq da göstərilir və tək məbləğin aralıq daxilində seçimi əsaslandırılır.

14. Modellər və texnologiya əsaslı vasitələr

14.1. Ümumi tələblər

Modelə dair Metodologiya 14-ün tələbləri tətbiq edilir: modelin seçimi və əsası, girişlər, məhdudiyyətlər və aparılmış yoxlamalar açıqlanır.

14.2. Uçot məqsədinə xas əlavələr

- (a) Uçot məqsədləri üçün istifadə olunan modellər dövrlər arası ardıcıl tətbiq edilir. Modelin dəyişdirilməsi 12.2-ci bəndin qaydası ilə əsaslandırılır və nəticəyə təsiri ölçülür.
- (b) Modelin girişləri açıqlama tələblərini qarşılayacaq şəkildə sənədləşdirilir (13.2).
- (c) Kalibrəlmə aparılır və nəticəsi göstərilir (8.6).
- (d) Model kənar təchizatçıdan alındıqda və ya kənar xidmət təşkilatı tərəfindən işlədildikdə bu, açıqlanır, qiymətləndirici modelin tələblərə uyğunluğunu müstəqil yoxlayır.

14.3. İzah oluna bilənlik

Nəticənin necə alındığını izah etmək mümkün olmadıqda vasitə istifadə edilmir. Bu tələb uçot məqsədində xüsusi əhəmiyyət daşıyır, çünki nəticə audit yoxlamasına məruz qalır və auditorun sualına cavab verilməlidir.

14.4. Süni intellekt

Süni intellektə əsaslanan vasitələrin istifadəsi işin əhatə dairəsində və hesabatda açıqlanır. Metodologiya 14-ün altı əlavə tələbi tətbiq edilir.

Ən vacib tələb: belə vasitələrin göstərdiyi hər mənbə ilkin mənbədən yoxlanılır. Bu, uçot işində kritikdir — auditorun mənbəni yoxlaması adi praktikadır.

Nəticəyə görə peşə məsuliyyəti hər halda qiymətləndiricinin üzərində qalır.

14.5. Kütləvi ölçmə

Çoxsaylı aktivin ölçülməsində Metodologiya 19 tətbiq edilir. Kütləvi nəticələr, bir qayda olaraq, üçüncü səviyyə girişlərinə əsaslanır və müvafiq açıqlamalar tələb olunur.

Kütləvi nəticənin fərdi aktiv üzrə istifadəsi Metodologiya 19-un 11.3-cü bəndinin qaydasına tabedir: əlavədən çıxarılmış sətir müstəqil status daşıyır.

15. Məcburi açıqlamalar və tipik səhvlər

15.1. Məcburi açıqlamalar

№	Açıqlama	Bölmə
1	Uçot subyekti, hesabat dövrü, hesabat tarixi və qiymətləndirmə tarixi	4.2
2	Tətbiq olunan hesabatlılıq çərçivəsi və onun müəyyən edilməsinin mənbəyi	4.2
3	Çərçivə barədə yazılı təsdiqin alınması (Əlavə A)	4.2
4	Konkret uçot tapşırığı və ona aid standart	9
5	Qiymətləndirmə bazası və onun çərçivədən irəli gəlidiyi barədə qeyd	2.3
6	Tətbiq edilmiş dəyər anlayışı — 6.2-yə uyğun dəqiqləşdirilməklə	6.3
7	Uçot vahidi və onun yazılı alınması (Əlavə B)	5.2
8	Ölçmə vahidi uçot vahidindən fərqlənirsə — fərq və cəmləmə qaydası	5.4
9	ƏSİ tətbiq olunub-olunmaması və əsası	7.1
10	ƏSİ cari istifadədən fərqlənirsə — hər iki nəticə	7.2
11	Əməliyyat xərclərinin emalı və hansı standartın tələbi ilə	6.5
12	Vergidən əvvəl / sonra əsas və modelin uzlaşması	6.6
13	Əhəmiyyətli girişlərin siyahısı, mənbəyi, tarixi və xarakteristikası	8.2
14	Giriş iyerarxiyası üzrə mövqe və yekun qərarın uçot subyektinə aid olduğu	8.1
15	Tətbiq edilmiş düzəlişlər — növü, kəmiyyəti, əsası, uçot vahidi ilə uzlaşması	8.5
16	Kalibrləmə aparılıbsa — nəticəsi və fərqi izahı	8.6
17	Uçot subyektindən alınmış fərziyyə və proqnozların ayrıca siyahısı	11.3
18	Üçüncü səviyyə açıqlamaları üçün məlumat (Əlavə C)	13.2
19	Həssaslıq təhlilinin nəticələri və birgə dəyişmə ssenarisi	13.3
20	Əvvəlki dövrlə müqayisə və fərqi komponentlərə ayrılması	12.3
21	Metodologiyada dəyişikliklər və onların kəmiyyətə təsiri	12.2
22	Qiymətləndiricinin statusu — uçot subyektinin və ya auditorun cəlb etdiyi ekspert	11.1
23	Modellərin, kənar xidmət təşkilatlarının və süni intellektin istifadəsi	14
24	Nəticənin yalnız göstərilən uçot məqsədi üçün nəzərdə tutulduğu	15.3
25	Qiymətləndiricinin vermədiyi nəticələr — konkret sadalanmaqla	3.1
26	Maraqlar münaqişəsinə dair açıqlama və ikili status qadağasına uyğunluq	11.2

İlk səhifədə mütləq: hesabatlılıq çərçivəsi, qiymətləndirmə bazası və dəyər anlayışı, uçot vahidi, qiymətləndirmə tarixi, nəticənin yalnız göstərilən uçot məqsədi üçün nəzərdə tutulduğu, ƏSİ tətbiq olunubsa və cari istifadədən fərqlənirsə — bu barədə qeyd.

15.2. Nəzərdə tutulan istifadə məhdudiyyəti

Uçot məqsədi üçün hazırlanmış nəticə əməliyyat, girov və ya mübahisə məqsədləri üçün dəyişikliksiz istifadə edilə bilməz və əksinə. Səbəb: fərqli uçot vahidi, fərqli baza, fərqli əməliyyat xərci emalı. Hesabatda bu barədə açıq qeyd verilir.

15.3. Tipik səhvlər

№	Səhv	Düzgün davranış
1	Çərçivə müəyyən edilmədən işə başlanır	İlkin şərtidir, yazılı təsdiq alınır (4.1–4.2)
2	Çərçivə xüsusi fərziyyə kimi qəbul edilir	Üstün variant deyil (4.5)
3	Uçot vahidi alınmadan qiymətləndirmə aparılır	Yazılı alınır, alınmadan aparılmır (5.2)
4	Hissələrin cəmi bütöv kimi qəbul edilir	Cəmləmə avtomatik deyil (5.4)
5	Uçot işində «bazar dəyəri» yekun nəticənin adıdır	Yolverilməzdir (6.3)
6	«Ədalətli dəyər» və «ekvivalent dəyər» eyni ifadə ilə verilir	Lüğətin qərarı tətbiq edilir (6.3)
7	Törəmə göstərici müstəqil baza kimi təqdim edilir	Törəmə kimi göstərilir (6.4)
8	Əməliyyat xərcləri bütün standartlarda eyni emal edilir	Standartdan asılıdır, kitabçadakı cədvəl (6.5)
9	Vergidən əvvəlki dərəcə sadə düsturla alınır	Əsaslandırılır (6.6)
10	İstifadə dəyərində ƏSİ tətbiq edilir	Tətbiq edilmir (7.1)
11	İstifadə dəyərində gücləndirici investisiyalar daxil edilir	Xaric edilir (9.3)
12	İstifadə dəyəri vergidən sonrakı əsasda hesablanır	Vergidən əvvəlki əsas (9.3)
13	Dəyərsizləşmədə iki göstərici ortalaşdırılır	Ayrıca verilir, bir-birini yoxlamır (9.3)
14	Sınıf daxilində seçmə yenidənqiymətləndirmə	Bütün sınıf eyni tarixə (9.4)
15	Yekun giriş səviyyəsini qiymətləndirici müəyyən edir	Uçot subyektinin qərarıdır (8.1)
16	Uçot vahidi ilə uzlaşmayan düzəliş tətbiq edilir	Uzlaşma yoxlanılır (8.5)
17	Düzəlişlər vahid əmsalda birləşdirilir	Ayrıca göstərilir (8.5)
18	Kalibrəmə aparılmır	Kotirovkasız alətlərdə məcburidir (8.6)
19	Biznes birləşməsində eyni fayda bir neçə aktivə aid edilir	Cəm yoxlaması aparılır (9.2)
20	Qudvil ayrıca ölçülür	Qalıq kəmiyyətdir (9.2)
21	İdarəetmənin fərziyyələri qiymətləndiricinin mülahizəsindən ayrılır	Ayrıca siyahı (11.3)
22	Açıqlama məlumatı mətnin içində səpələnib	Ayrıca bölmə (13.1)
23	Əlaqənin istiqaməti göstərilmir	Məcburi elementdir (13.2)
24	Həssaslıq təhlilində parametrlər müstəqil dəyişdirilir	Birgə dəyişmə ssenarisi də verilir (13.3)
25	Dövlətlərarası fərq komponentlərə ayrılır	Beş komponent, qalıq sətri ilə (12.3)
26	Metodologiya dəyişikliyi bazar hərəkəti kimi təqdim edilir	Ayrıca komponentdir (12.1, 12.3)
27	Auditorun gözləntisinə görə nəticə dəyişdirilir	Səbəb metodoloji olmalıdır (11.5)
28	İkili status qadağası pozulur	11.2-nin üç qadağası
29	İctimai sektorda cari əməliyyat dəyəri bazar dəyəri kimi verilir	Bazar dəyəri deyil (10.2)
30	«Etibarlı ölçülə bilmir» nəticəsindən qaçılır	Qəbul edilən nəticədir, əsaslandırılır (10.3)
31	Uçot nəticəsi girov və ya əməliyyat üçün istifadə edilir	Məhdudiyyət açıq göstərilir (15.2)

ƏLAVƏ A. Çərçivənin müəyyən edilməsi forması

Forma 4-cü bölmə ilə birlikdə tətbiq edilir və uçot subyekti tərəfindən imzalanır. Doldurulmuş forma iş sənədlərində saxlanılır.

№	Element	Doldurulur
1	Uçot subyektinin tam adı və hüquqi statusu	
2	Subyektin növü (kommersiya / ictimai sektor / kredit təşkilatı / sığortaçı / digər)	

№	Element	Doldurulur
3	Tətbiq olunan hesabatlılıq çərçivəsi	
4	Çərçivənin tətbiqinin hüquqi əsası (normativ akt, tarix)	
5	Bir neçə çərçivə üzrə hesabat hazırlanırmı? Bəli — hansılar	
6	Hesabat dövrü və hesabat tarixi	
7	Konkret uçot tapşırığı və ona aid standart	
8	Tələb olunan qiymətləndirmə bazası	
9	Ölçmənin tezliyi (birdəfəlik / təkrarlanan)	
10	Əvvəlki dövrdə eyni aktiv ölçülübümü? Bəli, nə vaxt və kim tərəfindən	
11	Uçot siyasəti (ilkin dəyər / yenidənqiymətləndirmə modeli)	
12	Nəticənin auditə təqdim ediləcəyi və auditorun adı	
13	Təsdiq edən şəxs, vəzifəsi, tarix və imza	

ƏLAVƏ B. Uçot vahidinin yazılı təsdiqi forması

Forma 5-ci bölmə ilə birlikdə tətbiq edilir və uçot subyekti tərəfindən imzalanır. Uçot vahidi dəqiqləşdirilmədən qiymətləndirmə aparılmır.

№	Element	Doldurulur
1	Ölçülən aktiv və ya öhdəliyin təsviri	
2	Uçot vahidi — hansı səviyyədə tanınır və ölçülür	
3	Uçot vahidinin çərçivədən irəli gəldiyi əsas (standart, bənd)	
4	Aktiv sinfi və sinif daxilində digər aktivlər	
5	Torpaq və tikili ayrı vahidlərdirmi?	
6	Komponentlər ayrıca tanınırmı? Bəli — hansılar	
7	Pul vəsaitləri yaradan vahid müəyyən edilibmi? (dəyərsizləşmə üçün)	
8	Qeyri-maddi aktivlər ayrıca identifikasiya olunurmu?	
9	İştirak paylarında vahid — pay, yoxsa səhm?	
10	Ölçmə vahidi uçot vahidindən fərqlənəcəkmi? Bəli — necə cəmlənəcək	
11	Təsdiq edən şəxs, vəzifəsi, tarix və imza	

ƏLAVƏ C. Üçüncü səviyyə açıqlamaları üçün məlumat forması

Forma 8.2 və 13.2-ci bəndlərlə birlikdə tətbiq edilir. Hər əhəmiyyətli müşahidə oluna bilməyən giriş üçün bir sətir.

Giriş	Kəmiyyəti	Müəyyən edilmə üsulu və mənbəyi	Ağlabatan diapazon	Nəticəyə təsiri	Əlaqənin istiqaməti

Cədvələ əlavə olaraq göstərilir:

- girişlər arasındakı qarşılıqlı əlaqə — hansı girişlərin birgə dəyişdiyi,
- birgə dəyişmə ssenarisi üzrə nəticənin diapazonu,

- müşahidə oluna bilən girişlərin siyahısı və mənbələri — müqayisə üçün,
- qiymətləndiricinin giriş iyerarxiyası üzrə mövqeyi və onun əsası,
- yekun səviyyənin uçot subyekti tərəfindən müəyyən edildiyi barədə qeyd.

Boş sütun buraxılmır. “Əlaqənin istiqaməti” sütunu tez-tez doldurulmamış qalır, halbuki açıqlama tələbi məhz onu nəzərdə tutur. Diapazon və təsir ölçülə bilmirsə, səbəb yazılır.

ƏLAVƏ D. Yoxlama siyahısı — 40 bənd

Siyahı hesabat təqdim edilməzdən əvvəl doldurulur və iş sənədlərində saxlanılır.

№	Yoxlanılan element	✓
	A. ÇƏRÇİVƏ VƏ TAPŞIRIQ	
1	Hesabatlılıq çərçivəsi müəyyən edilib, Əlavə A doldurulub və imzalanıb	
2	Çərçivənin hüquqi əsası cari redaksiyadan yoxlanılıb	
3	Bir neçə çərçivə varsa — hər biri üzrə ayrıca ölçmə aparılıb	
4	Konkret uçot tapşırığı və standart müəyyən edilib	
5	Qiymətləndirmə bazası çərçivədən götürülüb, seçilməyib	
6	Maraqlar münaqişəsi və ikili status qadağası yoxlanılıb	
7	Qiymətləndiricinin statusu müəyyən edilib (uçot subyekti / auditor eksperti)	
	B. UÇOT VAHİDİ	
8	Uçot vahidi yazılı alınıb, Əlavə B doldurulub və imzalanıb	
9	Aktiv sinfi və sinif daxilində digər aktivlər müəyyən edilib	
10	Ölçmə vahidi uçot vahidindən fərqlənsə — cəmləmə qaydası əsaslandırılıb	
11	Pul vəsaitləri yaradan vahid alınıb (dəyərsizləşmə işlərində)	
	C. ANLAYIŞ VƏ BAZA	
12	Tətbiq edilmiş dəyər anlayışı açıq göstərilib	
13	«Bazar dəyəri» yekun nəticənin adı kimi işlədilməyib	
14	«Ədalətli dəyər» və «ekvital dəyər» ayrılıb	
15	Törəmə göstəricilər törəmə kimi göstərilib	
16	Əməliyyat xərclərinin emalı standartla uyğun yoxlanılıb	
17	Vergidən əvvəl / sonra əsas uzlaşdırılıb	
	D. ƏSİ VƏ GİRİŞLƏR	
18	ƏSİ tətbiq olunub-olunmaması çərçivəyə görə müəyyən edilib	
19	ƏSİ cari istifadədən fərqlənsə — hər iki nəticə verilib	
20	İstifadə dəyərində ƏSİ tətbiq edilməyib	
21	Əhəmiyyətli girişlərin siyahısı və xarakteristikası hazırlanıb	
22	Yekun iyerarxiya səviyyəsinin uçot subyektinə aid olduğu göstərilib	
23	Düzəlişlər ayrıca və uçot vahidi ilə uzlaşdırılmaqla verilib	
24	Kalibrəmə aparılıb (kotirovkasız alətlərdə)	
	E. TAPŞIRIĞA XAS	

№	Yoxlanılan element	✓
25	Biznes birləşməsində cəm yoxlaması aparılıb	
26	Dəyərsizləşmədə iki göstərici ayrıca verilib	
27	İstifadə dəyərindən gücləndirici investisiyalar çıxarılıb	
28	Yenidənqiymətləndirmədə sinif tam əhatə olunub	
29	İctimai sektorda cari əməliyyat dəyəri bazar dəyəri kimi verilməyib	
	F. AÇIQLAMA VƏ ARDIÇILLIQ	
30	Açıqlama məlumatı AYRICA bölmədə verilib	
31	Əlavə C doldurulub, əlaqənin istiqaməti göstərilib	
32	Həssaslıq təhlili birgə dəyişmə ssenarisi ilə aparılıb	
33	Qeyri-müəyyənlik ayrıca açıqlanıb	
34	Əvvəlki dövrlə fərq komponentlərə ayrılıb, qalıq sətri yoxlanılıb	
35	Metodologiya dəyişikliyi ayrıca göstərilib və ölçülüb	
	G. SƏNƏDLƏŞDİRMƏ	
36	Uçot subyektindən alınmış fərziyyələr ayrıca siyahıda	
37	Hesablama audit prosesində izlənilə bilən formadadır	
38	Modellərin və süni intellektin istifadəsi açıqlanıb	
39	Nəzərdə tutulan istifadə məhdudiyyəti göstərilib	
40	26 məcburi açıqlamanın hamısı verilib, daxili yoxlama aparılıb	

